

NEW JUNGIAN
ISRAELI ASSOCIATION

עמותה יונגיאנית
ישראלית חדשה (ע"ר)

דף הבית

משמעות מוטיב המוות בחלומות

ינינה זימנובוצקי

(הרצאה שניתנה ביום עיון, מאי 2003)

נושא ההרצאה שלי הוא משמעות מוטיב המוות בחלומות ואני אתייחס לנושא זה בשניים מהיבטיו. היבט אחד הוא המוות כסמל של שינוי, של טרנספורמציה בתהליך של התפתחות פסיכולוגית.

ההיבט השני הוא הופעתו של מוטיב המוות בחלומותיהם של אנשים הקרובים למותם. בשני המובנים מעשירה גישתו של יונג את תפיסת החלום מעבר למשמעותו כממלא משאלות.

כעיקרון זהים הסמלים הארכיטיפיים בחלומות של טרנספורמציה לאלו שבחלומות בהם הנפש מכינה את האדם למותו הקרב. ולכן, בסופו של דבר, רק בדיעבד ניתן לאמת את הפרוש.

בתוך כל אחד מאתנו נמצא האחר אותו אין אנו מכירים. הוא מדבר אלינו בחלומות ואומר לנו כיצד הוא רואה אותנו בדרך שונה מזו בה אנו רואים את עצמנו. בכך הוא משלים לנו את התמונה.

כאשר אנו מוצאים את עצמנו במצב קשה וללא פתרון, עשוי הוא להאיר את עינינו בדרך שתשנה את גישתנו בצורה דרסטית, ומוות קרב הוא ללא ספק מצב קשה וללא פתרון

מנקודת מבטו של האגו.

לישות היפוטטית זו, שבאה ממעקי הלא מודע, ומאירה את עינינו, קרא יונג ה-SELF. שלמותנו היא עניינו העיקרי של ה-SELF.

יונג היה המטפל הראשון שהתייחס לצרכים הנפשיים של הגיל המבוגר כשונים מאלו של הגיל הצעיר.

אנחנו נולדים שלמים, עם כל החלקים בהם הבריאה מציידת אותנו לחיים. במחצית הראשונה של חיינו עומד במרכז ענייננו הצורך להתאים את עצמנו למשפחתנו, לחברה ולתרבות בה אנו חיים ולמטרות אותן ברצוננו להשיג. בתהליך זה אין מנוס מלהקריב חלקים מאישיותנו. יש מי שיקריב את יצירותו, והאחר את יצירתיותו. אנחנו מקריבים כעס, שימחה, עדינות, עוצמה, רגשות ועוד.

כך קורה, שבמחצית השניה של חיינו רבים מאתנו מוצאים עצמם במצב בו, כפי שאומר יונג:

"חלקים רבים מדי של עצמנו נמצאים בחדר הגרוטאות, בין זיכרונות מאובקים, ולעתים הם כגחלים לוחשות מתחת לאפר."

בנקודה זו עשוי ה-SELF להיכנס לפעולה, כמנחה וכמדריך. באמצעות חלומות, הוא יוביל את התהליך של "שיבה הביתה", מעין לידה מחודשת של אישיותנו השלימה שתהיה שונה משלמותנו ההתחלתית בכך שהפעם נחבק את כל כולנו בצורה מודעת.

קשה ומאמצת היא הדרך הביתה ועד מהרה אנחנו מגלים שמשמעותה היא עבודה נפשית קשה.

עלינו להיפרד מדפוסים והתאמות ששרתו אותנו נאמנה ומגישות ועמדות שעבר זמנם. משהו ישן יצטרך למות על מנת לאפשר לחדש להיוולד.

כל שינוי פסיכולוגי בסיסי מלווה במעין חווית מוות מצד האגו. אפשרויות חדשות מעוררות כל כך הרבה חרדה שלאומתם דפוסי העבר, אפילו ההרסניים שביניהם, נראים לאגו עדיפים ובטוחים. לפחות הם מוכרים.

אני אתייחס לסמל המוות בחלומות, קודם כל בהיבט שלו כמייצג טרנספורמציה. מוות ולידה מחודשת הנם מוטיב שכיח בחלומות שמובילים את תהליך ההתפתחות של האישיות.

וכאשר המוות מופיע בחלום הוא, על פי רוב, מצביע על שינוי רדיקלי, על סיומו של שלב ומכאן, גם על אפשרות של התחלה חדשה, של טרנספורמציה.

אביא כדוגמה חלום של אישה בשנות הארבעים לחייה. אישה זו נעזבה בגיל 4 על ידי שני הוריה בזמן מלחמת העולם השנייה. במשך חמש השנים לאחר שננטשה היא התגוררה אצל משפחות זרות לה, תקופה קצרה עם כל משפחה. עם סיום המלחמה היא שהתה בבית יתומים.

אחת החוויות הבסיסיות מהתקופה היא הייתה חווית יתמות עמוקה ומייסרת. את החלום חלמה בתוך תהליך טיפולי והוא מתרחש בבית יתומים. וזה החלום: "ילדים רבים

נמצאים שם, בבית היתומים, ומגיעה ידיעה על מותה של אם הבית. למרבה הפליאה הידיעה מתקבלת בהרגשה של הקלה מסוימת על ידי ילדי המקום." נראה, שדרך מותה של אם הבית, מרמז החלום על כך שתקופת היתמות באה לקיצה, ומתגובות ההקלה ניתן אולי להסיק שבעקבותיה יבוא שינוי חיובי.

דוגמה נוספת אותה אביא הוא חלומו של גבר בן 38. הוא היה הטיפוס של הבן הממושמע. ילד טוב של האוטוריטות: של המורים בבית הספר, של המפקדים בצבא, של הבוסים בעבודה.

הוא התקשה לפתח דעות ועמדות משלו. שיפוטי נטו תמיד להיות בהתאם למוסכמות. עולמו הרוחני, הערכי והתרבותי היה מצומצם, לא משום שלא היו לו נתונים לפתח אותו, אלא משום שהוא אימץ לעצמו את הדפוס של הבן הטוב של אבא. אביו של האיש היה אדם שתלטן, תפוס הוא עצמו במוסכמות חברתיות, והוא לא אפשר לגבר צעיר לצמוח לידו על פי דרכו.

בשלב מסוים של הטיפול התחיל המטופל להיות ער לקולות חדשים שנשמעו מתוכו. משהו התחיל להתערער בדפוסים הקודמים. הוא העז להיות ילד פחות טוב של הבוס, החל להביע דעה עצמאית או רעיון משלו. בתקופה זו הוא חלם את החלום הבא: "מודיעים לי שאבא שלי מת. אני מופתע, כי לא היה ידוע לי על מחלה שלו, והוא לא כל כך מבוגר. אבל מה שעוד יותר משונה לי בתוך החלום, וגם אחרי שהתעוררתי זה, שאני לא ממש עצוב, כאילו אני מקבל את זה כמשהו מובן מאליו, שהיה צריך לקרות." נראה שהחלום בא לאשר ולחזק את התהליך, שכבר החל, של מות האספקט הקונבנציונלי הסגור והמצומצם, ולאפשר לידה של צד עצמאי ומפותח יותר.

בשני חלומות אלה, החוויה של החולמים הייתה חוויה של הקלה, או של פליאה. עם זאת, אנחנו יודעים, שחלום על מוות של אדם קרוב מלווה פעמים רבות בחוויה קשה, אך גם אז, נוכל לא פעם לראות, שהחלום הכין אותנו לשנוי משמעותי שסומל על יד מוות זה.

עתה אעבור להרהורים על משמעות מוטיב המוות בחלומותיהם של אנשים הקרובים למוות פתאומי או צפוי.

התייחסותי תהייה מנקודת מבטה של הגישה היונגיאנית.

מאז ומתמיד העסיקו את האנושות שאלות לגבי המוות ומה שאחריו, ומאז ומתמיד נתנו על ידי הלא-מודע הקולקטיבי – על ידי הטבע שבתוכנו-תשובות, באמצעות טקסים, מיתוסים, טקסטים אלכימיים, אומנות, חלומות ועוד.

אצטט כאן מספרו האוטוביוגרפי של יונג: "זיכרונות, חלומות, מחשבות." "המוות הוא נושא שמעסיק כל אדם ובמיוחד קשישים. בפניהם מוצגת השאלה במלוא חריפותה ועליהם להשיב עליה. במצב זה נחוץ להם מיתוס אודות המוות, מאחר שההגיון אינו מספק כל תשובה אלא רק בור שחור אליו הם שוקעים. המיתוס יכול להעלות דימויים אחרים בעלי תועלת ומעשירים אודות הארץ שמעבר לחיים. המאמין בהם יצדק או יטעה ממש כמו האחרים, אך בעוד שהאדם המיואש צועד לקראת הלא-כלום, מי ששם את מבטחו בארכיטיפ מהלך בשבילי החיים וחי עד יום מותו. שניהם, אל נכון, חיים באי-ודאות, אולם האחד חי ופועל כנגד האינסטינקטים שלו ואילו האחר חי עימהם."

במקום אחר יונג אומר:
"כאשר אני גר בבית עליו אני יודע שתוך זמן קצר יתמוטט עלי, אני אושפע מידיעה זו בכל תפקודי החיים, אך אם אני מרגיש בטוח בביתי אני יכול להמשיך את חיי בצורה נורמלית. ולכן היה זה טוב מנקודת מבטה של בריאותנו הנפשית אילו יכולנו לחשוב על המוות כמעבר, שלב בתוך תהליך ממושך ולא מוכר."

בספרות ובעבודתנו הטיפולית אנו פוגשים בחלומות שמצביעים על סיום החיים הגופניים והמשך של חיי הנפש.

הגישה שרואה את החלומות כמשקפים משאלות לא מודעות בלבד, תראה גם בחלומות אלה מילוי משאלה. יונג, לעומת זאת, מתוך אמונתו במקוריות ובאותנטיות של עולם החלומות, שמע בהם את קולו של הטבע שבתוכנו. החלומות מראים לנו את האופן שבו הטבע רואה את עובדת המוות הקרב.

בחלומות על מוות, שמובאים בספרות, נתן לראות דוגמאות לכך שתכניהם לא זו בלבד שאינם wishfulfilling אלא אף מבשרים, לעיתים בצורה חד משמעית ובוטה, את מה שהחולם היה בוחר לא לדעת. לדוגמה: אישה שסירבה להתייחס אל מותה הקרב חלמה ששעונה עצר מלכת ואין ביכולתו של מתקן השעונים להפעיל אותו שוב. בחלום זה המוות מרומז באופן סימבולי, אך ישנם חלומות בהם ההתייחסות למוות היא ישירה, ואביא מספר דוגמאות:
Albert Kreinheder, בספרו Body and Soul, מספר על חלום שלו עצמו, ובדיעבד התברר שהחלום נחלם זמן קצר לפני מותו ממחלה קשה וממושכת. וזה החלום: נדרשתי לכרות את קברי אך מסיבה כל שהיא התמהמהתי. והוא מגיב על חלומי: נראה שגם אני, שלמיטב הבנתי הקדשתי רבות להרהורי מוות, לא מתייחס מספיק אל המטלות שקשורות לפרדה פיזית מהעולם ומכל מי ומה שיקר לי כאן. כמובן שהניסיון שלנו להרחיק ממחשבותינו את עובדת המוות הוא טבעי ואנושי. "המוות" אומר יונג "הוא באמת פיסה מפחידה של ברוטליות; אין טעם להעמיד פנים שלא כך הוא הדבר. הרי זה ברוטלי לא רק כמאורע פיזי, אלא יותר מכך- כמאורע נפשי. ממשות אנושית נקרעת מאתנו, ומה שנותר הוא הקור המקפיא של המוות. לא נותרה כל תקווה לקשר.....
זוהי מציאות אכזרית שאין אנו רשאים להתעלם ממנה. עם זאת, אומר יונג: "נראה שהלא-מודע מאמין בחיים שלאחר המוות."

בספרה "On Dreams & Death" מספרת von Franz על אדם בן 52 שבזמן שהיה באנליזה התגלה אצלו גידול סרטני. עוד בטרם נותח חלם שאמבולנס מגיע כדי לקחת אותו לבית חולים. נהג האמבולנס פותח את הדלת האחורית ושם מתגלה לעיניו ארון מתים לבן. קשה לחשוב על חלום פחות wishfulfilling מהחלום הזה!
שלושה ימים לאחר מכן חלם האיש את החלום הבא:
הוא הולך ביער. זה חורף. הקור והערפל גורמים לו צמרמורת. מרחוק נשמע רעש של מסור

ומפעם לפעם רעש של עצים נופלים. פתאום התמונה משתנה. החולם שוב נמצא

ביער

הנמצא במעין ממד יותר גבוה. זה קייץ והשמש מאירה את הצמחים הירוקים

שבקרקעית

היער. אביו, שבמציאות נפטר שנים רבות קודם לכן, בא לקראתו ואומר: אתה רואה,

הנה

כאן היער נמצא שוב. אל תדאג יותר בקשר למה שנמצא שם למטה.

והכוונה לכריתת העצים.

כריתת העצים מתייחסת, אולי, להתערבות האלימה של הניתוח הצפוי. ההרס של החיים הביולוגיים. המוות כאן הוא חוטב עצים. אך בהמשך נוגע החלום גם בחיים שלאחר המוות. החלום ממשיך ב"ממד יותר גבוה", במקום בו החיים קיימים שוב, או במילים של החלום, בו ישנו יער אחר. ביער הזה מתים ממשיכים לחיות- כפי שמצביעה על כך הופעתו של אביו- באווירה שליווה, והאב מייעץ לבנו לא לדאוג למה שקורה "שם למטה". חולם חלומות אלה נפטר זמן קצר אחרי הניתוח. מטרתו של הלא-מודע הייתה, אולי, לעזור לחולם ליצור לנפשו מרחק מהאירועים הגופניים הקשים, ואף ליצור לה, לנפשו, מרחב אחר.

אחד הרעיונות הארכיטיפיים שבא לידי ביטוי במיתוסים הוא שהמת חוזר לחיים באותה הדרך בה מתחדשת הצמחייה. רעיון זה מופיע לעתים בחלומותיהם של אנשים לפני מותם. Von Franz מספרת על חלומו של אדם, בשנות ה-40 לחייו, שאובחן כחולה סרטן בשלב סופני.

"בחלום אני רואה שדה חיטה. החיטה ירוקה ועדיין לא במלוא גובהה, ועדיין לא בשלה. עדר בקר פורץ אל תוך השדה ורומס ומשמיד את הכל.

לאחר מכן נשמע קול מלמעלה האומר: הכל נראה הרוס, אך מהשורשים שבתוך האדמה החיטה תצמח שוב."

החלום מצביע על כך שהחיים ממשיכים בדרך כל שהיא גם אחרי המוות, ומעביר את מסר ההתמשכות של תהליכי החיים מעבר לניגודים של חיים ומוות.

מוטיבים נוספים שמופיעים בחלומות של אנשים לקראת מותם הם מעבר גדול, מסע גדול, חציית גשר או מים ועוד רבים נוספים.

Mitch Albom, בספרו "יום שלישי עם מורי" מספר, שמספר ימים לפני מותו מורי חלם את החלום הבא:

"חציתי גשר שמוביל אל ארץ לא נודעת. אני מוכן להתקדם לעבר מה שנמצא בהמשך." באותו מפגש מורי סיפר ל Mitch סיפור על גל קטן שמשתעשע במימי האוקיאנוס. הוא נהנה מהתנועה, מהאוויר הצח ומהרוח הנושבת. פתאום הוא שם לב לכך שהגלים שלפניו מתנפצים על החוף.

"אלוהים, זה נורא" אומר הגל "ראו מה עומד לקרות גם לי!".

גל אחר שרואה את מצוקתו שואל "משום מה?"

עונה לו הראשון:

"אינך מבין? כולנו נתנפץ ונהייה ללא-כלום. האין זה נורא?!"

"לא" עונה לו הגל השני. "אינך מבין. אתה לא גל. אתה חלק מאוקיאנוס."

חברתי הטובה, מיכל, הייתה חולה במחלת הסרטן זמן ממושך.
כחודש לפני מותה מצאתי אותה מנמנמת בכיסא נוח בגינה, תחת העץ אותו אהבה מאוד.
ישבתי בשקט לצידה.

כאשר פקחה את עיניה וראתה אותי אמרה:
"חלמתי.... ובחלומי אני רואה מים זורמים בפלג קטן. משם הם ממשיכים אל נהר. הנהר
נשפך אל
האוקיאנוס הגדול ונעלם בתוכו. בתוך המים הזורמים אני רואה טיפה נפרדת שעושה את
דרכה

עם זרם המים עד אשר היא נעלמת באוקיאנוס ואני יודעת שהטיפה- זו אני."

כשסיימה הביטה בעיני ואמרה: "חלום מנחם מאד."

אחר כך נשענה לאחור ודמעות החלו זולגות מעיניה.

חלומה של מיכל היה מנחם ומשמעותי גם עבורי... הוא הקל עלי את הפרידה ממנה.